

Galata Mevlevîhânesi Örneğinde İstanbul Mevlevîliğinin Kültürel Hayata Etkisi

Safi ARPAGUŞ*

Özet

Mevlevîlik, tasavvuf târihinde ortaya çıkmış önemli tarikatlardan biridir. Tarikat, ilk dönemlerinde Konya merkezli iken XV. yüzyıl sonundan itibaren, özellikle İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı coğrafyası ölçeğinde merkez şehirleri kültürel açıdan kapsamına almıştır. Diğer tarikatlara nisbetle geniş halk tabanına yayılmak ve toplumu bir ağ gibi sarmak yerine edebiyat ve sanatla iççe bir mâhiyet arzeden Mevlevîlik, yüksek kültürde farklı bir temsil sahası bulmuş, dolayısıyla edebiyat, mûsikî, âdâb ve erkân yönüyle bulunduğu toplumun daha çok seçkinlerine hitap etmiştir. Biz bu makalede Mevlevîliğın İstanbul ölçeğindeki yerine ve kültürel hayâtı şekillendirişine ilişkin görüşleri ele aldık. Bir örnek olması açısından tarikatın İstanbul'daki dikkat çekici merkezlerinden olan Galata Mevlevîhânesi'ni, içinde yetişmiş önemli şahsiyetleri öne çıkararak yaşadıkları çevre ve döneme etkileri çerçevesinde değerlendirdik.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mevlevîlik, Galata Mevlevîhânesi.

Istanbul Mawlawi Order's Influence on Cultural Life: The Case of Galata Mawlawi Lodge

Abstract

Mawlawiyyah is one of the important Sufi orders which were born in Anatolia. Although it was first centered in Konya, it later spread through other important cities of Ottoman State after the 15th century, especially in the period following the conquest of Istanbul. Unlike other Sufi orders which spread among the general public, Mawlawi order that presented a character intertwined with poetry, literature and art addressed to distinguished members of society. In this article, we have tried to find the place of Mawlawi order in the scale of Istanbul and deal with the views about how it shaped the culture life. As a case, we have examined Galata Mawlawi lodge which has been one of the attention grabbing centers of the Mawlawi order in Istanbul from the perspective of significant figures who were trained in that lodge and their effects on the environment and the era that they lived in.

Keywords: Jalaladdin Rumi, Mawlawiyya, Galata Sufi Lodge.

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (sarpagus@hotmail.com)

I. Giriş

Mevlevîlik, tasavvuf târihinde ortaya çıkmış ve Anadolu coğrafyasının kültürel hâfızasını şekillendirmiş tarikatlardan biridir. Belirlediği seyr u sülûk esaslarına göre muhîtini şekillendiren, âdâb-erkân vaz' eden, tâliblerini ve müridlerini bu çerçevede irşâd etmeyi esas alan bir tarikat olarak Mevlevîlik, her ne kadar kurumsal bakımdan Sultan Veled (ö. 712/1312) ve sonrasında teşekkülünü sürdürmüşse de pîr olarak Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi (ö. 604/1273) benimsemiş, yüzyıllar ilerledikçe *Mesnevî* yörüngesinde bir tasavvuf üslûbu inşâ etmiştir. Başlangıç dönemlerinde, Anadolu'nun siyasî ve sosyal açıdan içine düştüğü sıkıntılı durumun bir sonucu olarak faaliyetlerini sürdürmeye olanak bulmak için Selçuklu hânedânı mensupları ve çeşitli Türkmen beyleriyle iyi ilişkiler geliştiren tarikat İç Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde tutunmaya başlamış, ardından Osmanlı'nın nüfuzunu ilerletmesine paralel olarak gördüğü hüsn-i kabülle başta pâyitaht İstanbul'u olmak üzere üç kıtanın merkezî bölgelerine yayılıp yaygın bir kurumsal kimlik kazanmıştır.¹ İnanç ve kültür dünyası açısından gündelik hayâtı, edebî tavırları ve düşünce tarzlarını içine katarak yüzyıllar boyu yalnızca kurumsal değil mânevî açıdan da kuşatıcı bir nitelik kazanan Mevlevîlik, devlet-i aliyyenin merkezi olan İstanbul'daki faaliyetleriyle çeşitli sosyal ve siyasî imkanlar bulmuş, bu imkânları kendine özgü bir üslupla sentezleyerek tasavvufî muhayyileye önemli katkılar yapmıştır. Biz bu makâlede Mevlevîliğin özellikle İstanbul ölçeğindeki yerini ve temsil ettiği tarikat yapılanması içerisindeki zenginliğin boyutlarını kısaca tespit etmek ve bu yapının dikkat çekici merkezlerinden Galata Mevlevîhânesi'nin tasavvuf târihine etkilerini, bilhassa İsmâil Rusûhî Ankaravî (ö. 1041/1631) ve Şeyh Gâlib'i (ö. 1213/1799) öne çıkararak ele almak istiyoruz.

II. Bir Tarikat Olarak Mevlevîliğin İstanbul'a Girişi

Mevlevîlik, İstanbul'a girmeden önceki dönemlerinde Hüsâmeddin Çelebi (ö. 683/1284) ve Sultan Veled (ö. 712/1312) ile teşkilatlanmaya başlamış, özellikle Ulu Ârif Çelebi'nin (ö. 719/1319) faaliyetleri ile bu sahada büyük bir merhaleyi geride bırakmış ve Pîr Âdil Çelebi (ö. 864/1460) ile de

1 Mevlevîliğin teşkilatlanarak çeşitli coğrafyalarda yayılış târihi ve ilgili literatür için bk. Franklin Lewis, *Mevlânâ-Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*, trc. G. Çağalı Güven-H. Koyukan, İstanbul: Kabalcı Yay., 2010, s. 469-512; Goncağül Artam, *Osmanlı Devleti'nde Mevlevî Tarikatının Klasik Öncesi Dönemi-15 ve 17. Yüzyıllar*, İstanbul: Tarih Encümeni Yay., 2007, s. 90-151.

âdâb-erkânının sürekliliğini sağlamıştı. Sultan Veled'in irşâd makâmını Ulu Ârif Çelebi'ye bırakmasıyla artık "Çelebilik makâmı" etrafında şekillenen tarikat, Konya merkezli bir aile yapılanması iken, Ulu Ârif Çelebi'nin irşâd maksatlı seyahatleriyle Anadolu ve İran topraklarına uzanma imkânı bulmuştu.² "Çelebilik makâmı", tarîkatta irşâd ehliyetine sâhip olanların Mevlânâ soyuna mensup olmalarını ifâde eder ve tarîkata bir "hânedân" olma niteliği kazandırır.³ Bu durum Konya Mevlânâ Dergâhı'nı tarîkatın sosyal târihi açısından belirleyici kılacaktır. Tarîkatın tek merkezli yapısı belli bir çizginin korunmasını sağlayarak kollara ayrılmanın yolunu kapatmış, siyâsî ilişkilerde çatışmacı bir konum içinde olmamaya özen gösterilmesi de sürekliliği sağlayan bir diğer sebep hâline gelmiştir. Ancak Mevlevîlik, farklı coğrafyalarda yer bulmaya başlarken taşıdığı niteliklere bağlı olarak kazandığı güçlü kimliğine rağmen o dönemin bölgesel otoritesi Karamanoğulları Beyliği ile arasındaki mekân birliği sebebiyle XV. yüzyıl sonlarına dek Osmanlı hâkimiyet sahasında kayda değer bir etkinlik sergileyememiş, dolayısıyla İstanbul'a girişi de nisbeten gecikmeli olmuştu.⁴ Her ne kadar Osmanlı sahasının en azından I. Bâyezid döneminden itibaren Mevlevîlikle temâsa geçtiği ve II. Murad'ın Edirne'de bir mevlevîhâne binâ ettirdiği bilinmekteyse de, Osmanlı ile olan mesâfeli münâsebetin Afyon Mevlevîhânesi şeyhi Dîvâne Mehmed Çelebi tarafın-

2 Abdûlbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılap ve Aka Yay., 1983, s. 19-95, 100; Ş. Bârihüdâ Tanrıkorur, *Türkiye Mevlevîhânelerinin Mimârî Özellikleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), SÜSBE, Konya 2000, I, 59-67; a.mlf., "Mevlevîyye", *DİA*, IXXX, 468-475.

3 "Mevlevî organizasyonu içinde idâri merkezîyetçiliği Çelebilik makâmı temsil eder. Tarîkata bir üst kimlik kazandıran bu kurum, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî soyuna mensup mutasavvîf kimliklerin oluşturdukları bir âile yapılanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu âile tarîkatın tüzel kişiliğiyle özdeşleşmiş, dolayısıyla Doğu toplumlarındaki yönetici elitin dayandığı "hânedân" tipi örgütlenmenin tasavvuf târihindeki en çarpıcı örneğini oluşturmuştur. Sultan Veled tarafından XIII. yüzyıl sonunda kurulan bu merkezîyetçi yönetim modeli, daha sonraki yüzyıllarda İstanbul Mevlevîliğinin târihinde de başlıca rolü oynayacaktır." Ekrem Işın, "İstanbul'da Mevlevîlik: Bir İmparatorluk Tarikatı Üzerine Toplumsal Tarih Notları", *Saltanatın Dervişleri Dervişlerin Saltanatı*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay., 2010, s. 20.

4 Tarîkatın çeşitli sosyal ve siyâsî sebeplere bağlı olarak belli bölgelerde etkinlik göstermesinin ya da gösterememesinin ötesinde XIV. ve XV. yüzyıl divanlarında Mevlânâ'ya hatırı sayılır ölçüde atıflar bulunmaktadır. Bk. Kaplan Üstüner, "Klasik Türk Şiirinde Mevlevîlik ve Mevlevîlik Etkisi (14. ve 15. yy. Divanlarına Göre)", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 18, 2007, s. 141-152.

dan bu coğrafyaya yapılan seyahatlere kadar devâm ettiği anlaşılmaktadır.⁵ Sultan Dîvânî diye de bilinen Dîvâne Mehmed Çelebi, Ulu Ârif Çelebi'nin kendisinden yaklaşık iki yüzyıl önceki faaliyetlerini andırır biçimde çeşitli seyahatlerle Mevlevîliğin devlet-i aliyye coğrafyasının merkezinde kendisine yer bulmasını ve kabul görmesini sağlamış görünmektedir.⁶ Bu noktada 1491 yılında kurulan ve ilk postnişini Dîvâne Mehmed Çelebi olan Galata Mevlevîhânesi, tarikat ile Osmanlı idâresi arasındaki mesâfenin kapanarak farklı bir bütünleşmeye doğru yol alışının sembolü mâhiyetindedir.

İstanbul'u fethederek yeni bir devlet yapısının da temellerini atmış olan Fâtih Sultan Mehmed, devletin bekâsı adına tehlikeli gördüğü bütün yerel otorite unsurlarını tasfiye etme yoluna gitmişti. I. Murad zamanında merkeziyetçi bir devlet yapısı ortaya çıkmaktayken Anadolu'da ve Rumeli'deki askerî ve siyâsî hareketlilik sonucunda hükmedilen coğrafyanın genişlemesi, farklı kültürleri belli bir otorite altında birleştirmeyi gerekli kılmış, bu süreç içerisinde devletin sürekliliğini sağlayacak düzenlemeleri aksatmaksızın yerine getiren Fâtih, devlet-i aliyyenin âdeta yeniden kurucusu olma niteliğini kazanmıştır.⁷ Hâkim görüşe göre Anadolu'daki sûfi çevrelerin başlangıçta İstanbul'da etkili olamayıp sebeplerinden en başta geleni Fâtih'in bu tasfiyeci ve merkeziyetçi tedbirleridir. Mevlevîlerin de bu tedbirlerin bir muhtemel neticesi olarak İstanbul'a girişleri, gerek yukarıda belirtildiği üzere Karamanoğlu Beyliği coğrafyasındaki konumları ve gerekse Selçuklu kültürü içerisinde şekillenmiş "hânedan" yapıları bir sûfi zümre oluşları dolayısıyla, Fâtih döneminde değil, sûfilere meyli ve dindarlığıyla öne çıktığı için "veli" sıfatı kendisine lâyük görülen II.

5 Ekrem Işın, "Mevlevîliğin Toplumsal Tarihi", *Aşk Ocağında Can Olmak-İnsanlığın Mirası: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2007, s. 51-54.

6 Hayâtı ve faaliyetleri için bk. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 101-122; Mehmet Sarı-Mustafa Eravcı vd., *Sultan Dîvânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniv. Yay., 2003, s. 1-92; Nihat Azamat, "Dîvâne Mehmed Çelebi", *DİA*, IX, 435-437.

7 Fâtih'in, merkeziyetçi devlet yapısını güçlendirmek için aldığı tedbirler arasında, aracısız bir şekilde sultana bağlı olan yeniçerilerin sayısını arttırması, sınır boylarının kontrolünü güçlendirmesi, güçlü bir sosyal yapının süreklilik kaynağını oluşturan vakıf topraklarını tekrar ele alıp bunların önemli bir kısmını timar sistemine dâhil etmesi, vezîr-i a'zamlık kurumunun yetkilerini çoğaltması, ulemâ ve devlet erkânını bir hiyerarşik düzen içine sokması, devşirme sistemine ağırlık vererek bu sistemden yetişen devlet adamlarını öne çıkarması, yerel aristokrasinin merkezî otorite önündeki nüfuzunu kırarak bir denge kurmuş olması gibi tasarrufları sayılabilir. Sürecin detayları için bk. Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2003, s. 61-169.

Bâyezid devrinde,⁸ biraz gecikmeli bir şekilde gerçekleşmiştir.⁹ Bu târihten sonra bütün sûfiler gibi Mevlevîler de İstanbul'un gündelik ve kültürel hayâtında kendilerine yer bulacaklardır. Bu bakımdan II. Bâyezid dönemi Mevlevîliğin İstanbul'da kökleşmesi adına son derece önemlidir.¹⁰ Daha sonra Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferlerine giderken Konya'ya uğraması ve Mevlânâ türbesini ziyâreti bu kabûlün önemli göstergelerindedir.¹¹ Bu dönemde Mevlevîliğe devlet tarafından himâye sağlanmak sûretiyle, tarîkatın İstanbul'un kuşatıcı ortamında ayrıcalıklı ve önemli bir renk olarak yer almasının önü açılmıştır. Bu bağlamda 1491'de inşâ edilen Galata Mevlevihânesi Mevlevîliğin İstanbul'daki kurumsal varlığının ilk tezâhürüdür. Çünkü Mevlevîlik bu târihten sonra Kütahya, Edirne, Afyon ve İstanbul'da meydana çıkan kurumlarıyla devlet-i aliyenin kendisine sunduğu desteği ve imkânları¹² Balkanlar ve Akdeniz coğrafyasına açılarak

8 II. Bâyezid'in tasavvufî yönü hakkında bk. Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf-Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. yüzyıl)*, İstanbul: İz Yay., 2000, s. 245-247.

9 Menkıbeye göre Pir Âdil Çelebi'den sonra makâma geçen oğlu Cemâleddin Çelebi, Fâtih'e Bâyezid'in doğumunu müjdelemiş, bu yüzden de II. Bâyezid Mevlânâ'ya hürmet ve muhabbetini göstermek için türbedeki sandukaları yenilemiş, değerli kumaşlar göndermişti. Bk. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 153.

10 "II. Bâyezid'in tahta geçmesiyle Osmanlı kamu yönetimi anlayışında köklü değişiklikler yapılır. Bu değişikliklerin siyâsî ve hukukî içeriği, Mevlevîliği bir imparatorluk kurumu statüsüne yerleştiren idârî düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Üzerinde durmamız gereken asıl nokta, kamu sahasındaki bu yeni düzenlemeyi zorunlu kılan, devletin kendi dışındaki siyâsî nüfuz odaklarına bakışındaki değişimdir. II. Bâyezid döneminin kamu yönetimi anlayışı, yerel güç odaklarına devletin kontrolü altında bulunmak kaydıyla kısmî faaliyet özgürlüğü tanımak ve böylece taşradaki denetimini bu aracı kurumlar vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Bu aracı kurumlar, başta tarikatlar olmak üzere yerel nüfûza sâhip âyanlar, eşrâf âileleri ve bunların kontrolü altındaki aşiret yapılanmalarıdır. Kuşkusuz kamu yönetimindeki bu yeni anlayış, patrimonyal devlet geleneğinin rûhunu oluşturan, tüm siyâsî otoriteyi pâdişâhın kişiliğinde toplama ilkesiyle çelişmektedir. Sonuç Mevlevîlik açısından memnûniyet vericidir. Artık devlet, Mevlevî organizasyonunu imparatorluk coğrafyasındaki kendi sözcüsü gibi görmekte ve bu kurumun sağlıklı bir maddî yapıya kavuşabilmesi için iktisâdî ayrıcalıklar tanımaktadır." Işın, "Mevlevîliğin Toplumsal Tarihi", s. 54.

11 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 154.

12 "Yapılan hukukî ve idârî düzenlemeler sırasında Mevlevîliğe bir imparatorluk kurumu statüsü kazandırılmış ve sağlıklı bir maddî yapıya kavuşabilmesi için de vergi muâfiyeti getirilerek vakıflar tahsis edilip düzenli nakdî yardım gibi imtiyazlar tanınmıştır. Bu bağlamda tarîkata vakfedilen iskân alanlarından toplanan avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyye çelebilik makâmına bırakılmış, ayrıca Konya'daki Türbe-i Celâliyye mahallesinden merkezî yönetimin topladığı âdet-i ağnâm türbe vakfına, bâd-ı hevâ ile resm-i arûs vergileri de Konya Mevlevî Âsitânesi'ne verilmiştir. Bunların yanı sıra devlet yılın belli dönemlerinde Mevlevî

değerlendirme yoluna gitmiştir. Nitekim XVI. yüzyıl içerisinde Mevlevîlik vezirlerin, devlet ricâli ve beyzâdelerin intisâb ettiği, hepten yüksek zümreye mâl olan bir tarikat hâline gelmiş, mevlevîhâneler de bu yüksek zümre tarafından kurulmuştur. Meselâ XVI. yüzyılda Konya Pîrî Mehmed Paşa Zâviyesi (1523-24) vezîr-i a'zam Pîrî Mehmed Paşa, Eskişehir Mevlevîhânesi (1524-25) vezir Çoban Mustafa Paşa, Kilis Mevlevîhânesi (1525) Emir Abdülhamid Murtâzâ, Halep Mevlevîhânesi (1530 civarı) Ulvân ve Fûlad Mirzâlar, Peçoy Mevlevîhânesi (1550 civârı) Yakovalı Hasan Paşa, Ankara Mevlevîhânesi (1565-66) Ankara Beylerbeyi Cenâbî Ahmed Paşa, Şam Mevlevîhânesi (1585) vâli Hasan Paşa, Kudûs Mevlevîhânesi (1586-87) Emir Gâzî Ebû Seb ve Yenikapı Mevlevîhânesi (1598) Yeniçeri kâtibi Malkoç Mehmed Efendi tarafından kurulmuştur.¹³ Tahsis edilmiş vakıflarla güçlenen tarikatın modern öncesi dönemde merkezi iktidarla, meselâ Ferruh Çelebi (1591-1631), Ebûbekir Çelebi (1638-1642) ve Kara Bostan Çelebi (1705-1711) zamânında yaşadığı gerilimlerin temelinde hep bu sağlanan imkanlar üzerinde tasarruf meselesi vardır.¹⁴

III. Bir Mevlevîlik Merkezi Olarak İstanbul

İstanbul, fethinden itibaren Osmanlı'nın kalbi olmasının ona kazandırdığı siyâsî ve sosyal imkânlarla öne çıkar. Burada yer bulan tarikatlar, mevcut imkânları değerlendirerek çeşitli düzeylerde bir kültürel senteze kaynaklık etmişler, Osmanlı sosyal siyâsetinin hem sembolik hem de aktüel yönünü güçlendirmede önemli rol oynamışlardır.¹⁵ Mevlevîler, Anadolu coğ-

dergâhlarına maddî yardımda bulunmaya başlamıştır." Tanrıkorur, "Mevlevîyye", *DİA*, IXXX, 469.

13 Tanrıkorur, *Türkiye Mevlevîhânelerinin Mimârî Özellikleri*, I, 63.

14 Mevlevîliğin vakıflar yoluyla XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletle bütünleşmesine dâir örnekler için bk. Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 244-266.

15 "Dikey boyutuyla enfüste hemhâl oldukları 'fetih' ve 'fütühât'ın yatay boyutuyla âfâkta da nasıl gerçekleştirileceğini 29 Mayıs 1453 târihinde İstanbul'un fethinde oynadıkları büyük rol ile gösteren *abdâlân*, *âhiyân*, *süfiyân*, *dervîşân* tâifesi o târihten içtimâi faaliyetlerinin yasaklanacağı 30 Kasım 1925 târihine kadar yaklaşık beş asır boyunca her biri *etvâr-ı sebânın* bir *tavrına* mukâbil Yedi Tepesi bulunan bu müstesnâ şehri âdetâ her köşesinden ilim, irfân ve sanat fışkıran devâsâ bir dergâh hâline dönüştürmüşlerdir. Her köşesinin, her sokağının ve her semtinin bilâhire kendi adlarıyla anılacağı bu âli şahsiyetlerin de bu ilâhî şehre *âsitâne*, *dergâh-ı âli* veya *dergâh-ı muallâ* gibi sıfatlarla mukâbelede bulunmaları *tasavvuf* ile *şehirin* yeryüzünün bu mekânında nasıl içiçe geçtiğini gözler önüne sermektedir... İki ayrı coğrafi kıtayı birleştirdiğinden dolayı doğasında 'birlik' hâkim olan bu şehirde geleneğin (*tradition*) iç ve dış unsurları arasındaki böylesi bir birlik ve âhenk nihâyetinde bu mekânı fâzil kişiler

rafyasının XIV. ve XV. yüzyıllarının görünür unsurları arasındaydı, sosyal hayâtın mânevî taşıyıcılığını yaptıkları kadar mevcut iktidar yapılarıyla da olumlu ilişkiler ortaya koymuşlardı. Bu yüzden fetih sonrası hareketlilik içerisinde kendilerine yer buldular. İstanbul'un fethinden sonra kısa bir dönem Mevlevîlere tahsis edilen ve İstanbul Mevlevîliğinin ilk mekânları sayılan Kalenderhâne Zâviyesi¹⁶ ve Âbid Çelebi (ö. 903/1497) tekkesi¹⁷ gibi mekânlarla başlayan müesseseseleşme daha sonra kronolojik olarak Galata (897/1491); Yenikapı (1007/1598); Beşiktaş (Bahariye) (1031/1622); Kasımpaşa (1623-1631) ve Üsküdar (1287/1870) Mevlevîhâneleri ile devâm etmiş, bu yapılar Osmanlı dönemindeki tasavvufî yaşayış ve düşünüşün çehresinde önemli bir yer tutmuşlardır.¹⁸

İstanbul'da fetihten îtibâren tekke ve zâviyelerin kapatılmasına kadar geçen süre (1925) zarfında etkinlik göstermiş Mevlevîhâne sayısı -kısa bir dönem faaliyet göstermiş olan iki ve depremde yıkılmış olan bir yapı dışarıda bırakılırsa-¹⁹ yukarıda belirtildiği üzere beştir. Yapı ve yaygınlık

için bir tahsil-i saâdet medînesi yâni bir *dersaâdet*, bir *dârussaâde* hâline getirmişti... İktidâr sembolü olan kutsal kılıcı sultana giydirilmesinde (*taklîd-i seyf*), cülûs tekbirlemesinde, pâdişâhın zuhûrâtlarının tâbir ve te'vilinde, cihâda giden asâkir-i İslâmiyyeyi takdîs ve tenfis ederken, selâtin câmiînin temeline ilk harcı koyarlarken, sûr-ı hümâyûn dâvetlerinde en ön sırada, hâsılı hep baş tâci edilirken gördüğümüz bu rûhânî kişilerin gerçekte hükmettiği yerde ricâl-i devlet âdetâ o hükümleri icrâ eden idâreciler konumundaydılar." Mahmud Erol Kılıç, "Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri ve Muhyiddin Efendi'nin Tomâr-ı Tekâyâ'sı", *İstanbul Armağanı-Gündelik Hayatın Renkleri*, İstanbul: Büyükşehir Belediye Kültür Yay., 1997, s. 259-260.

16 Fetihden sonra Fâtih'in vakfiyesiyle bir zâviye olarak belirlenen bugünkü Kalenderhâne Câmii, Bizans dinî yapıları ve fetih sonrası tasavvufî mekanlar açısından dikkat çekici bir konumdadır. Vakfiyede yer alan "Akdolunan meclis-i semâ'da Mesnevî-i Ma'nevî okuyup", "İstîlâh-ı Mevleviyân'da semâzen ta'bîr olunan yârânla hasbe'l-âde akd-i meclis-i semâ' ederler", "Kalenderhâne-i pür-semâ" gibi kayıtlar mekânın Mevlevîlikle ilişkisinin te'yidi sayılır. Mekânın târih içindeki dönüşümü için bk. Nejat Göyünç, "Kalenderhâne Câmii", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı: 34, 1983-84, s. 485-494.

17 Bu tekkenin mâhiyeti için bk. Baha Tanman, "Âbid Çelebi Tekkesi", *DİA*, I, 308; Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 337-339. Kaynakların yer yer Fâtih Mevlevîhânesi olarak zikrettiği bu mekân daha sonraları kurucusu Âbid Çelebi'nin Nakşibendi Molla İlahî'ye olan intisâbı sebebiyle Nakşibendi ve Mevlevî erkânının hüküm sürdüğü bir mekân olmuştur.

18 Galata, Yenikapı, Beşiktaş/Bahâriye, Kasımpaşa ve Üsküdar Mevlevîhânelerinin târihi ve mimârî özellikleri için bk. Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İstanbul: İletişim Yay., 1995, s. 267-317; Tanrıkorur, *Türkiye Mevlevîhânelerinin Mimârî Özellikleri*, II, 338-388, 198-240, 157-167, 284-305; Sezâi Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul: Simurg Yay., 2003.

19 Bu meşhur olmayan ve kısa ömürlü üç mevlevîhâne hakkında bk. Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, s. 269; Küçük, *age*, s. 72-78.

bakımından diğer tarikatlarla karşılaştırıldığında İstanbul gibi bir merkezde kurulmuş mevlevîhânelerin sayıca azlığı göze çarpmaktadır. Bunun muhtemel sebeplerinden birisi, Mevlevîliğin diğer tarikatlara nisbetle geniş halk tabanına yayılmak ve toplumu bir ağ gibi sarmak yerine sanatla içiçe bir mâhiyet sunması, bu yüzden de yüksek kültüre yönelerek farklı bir temsil sahası bulması, dolayısıyla edebiyat, mûsikî, âdâb ve erkân yönüyle bulunduğu toplumun seçkinlerine daha çok hitap etmesidir. Ayrıca İstanbul'un fethi sonrasında şehir içinde yer alan Kalenderhâne ve Âbid Çelebi Tekkesi hâriç diğer mevlevîhâneler, iskân sahası dışında, daha çok mesire nitelikli bahçelik ve bostan gibi yerlerde kurulmuşlar, böylelikle geniş bir araziye ihtiyaç duyan bu mîmârî yapılarla şehrin yerleşim alanları arasında kendiliğinden bir mesâfe doğmuştur. Mekânca uzak ve sayıca az oluşun hitap edilen kesimle ilgisi olduğu kadar, toplum kaynaklı dînî çekişmelerden ayrı durarak estetik bir algının gelişmesine zemin sağlamak gibi farklı sebepleri olduğu da bir yorum olarak dile getirilebilir.²⁰ Konuyla ilgili yapılabilecek bir diğer okumaya göre ise Mevlevîliğin merkezîyetçi bir yapı göstererek nüfûzlu şeyh âileleri çevresinde teşkilat kurması ve kendi içinde bölünmemesi sayıca azlığın sebeplerindedir. Dolayısıyla İstanbul örneğinde yalnızca beş büyük tekkede faaliyet sürdürülmüş, ilgili yapılar mahalle ölçeğine inmeyerek bölünmemiştir. Ancak hitap edilen seçkin unsurlara bağlı olarak bu yapılar hep devlet kademesinden destek görmüş ve dolayısıyla nüfûzunu sürekli ilerletme imkânı bulmuştur.²¹

Başlangıçta Konya Dergâhı ve çelebilerin idâresinde şekillenen İstanbul Mevlevîliği, daha sonraları özellikle Yenikapı, Beşiktaş ve Kasımpaşa Mevlevîhânelerinin faaliyete geçmesiyle belirli bir süre sonra bu dergâhlarda yetişmiş dervişler ve güçlü şeyh âileleri vâsıtasıyla tek merkezli olmaktan çıkarak çok merkezli bir şekil almıştı. XVII. yüzyıl ortalarına kadar İstanbul'da Mevlevîliğe dâir faaliyetler "çelebilik makâmı" tarafından atanmış şeyhler tarafından yürütülmekteydi. Yalnızca şeyhlik süresiyle sınırlı olarak sürdürülen ve yerine mevcut birikimi istenilen şekilde aktaracak bir halife bırakılmasına imkân veremeyen bu işleyiş dolayısıyla zaman zaman tavırlar arasında kopukluklar meydana gelmişse de sosyal açıdan tarikatın merkezîyetçi yapısının

20 Baha Tanman, "İstanbul Mevlevîhâneleri", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı: 16, 1994, s. 177-178; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 340-343.

21 Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, s. 267-269.

devamlılığı bu sûretle sağlanabilmiştir. Ancak XVI. yüzyıl sonuna geldiğinde Bostan Çelebi'nin (ö. 1040/1630) bâzı tasarrufları ile birlikte İstanbul'da Mevlevî şeyh âilelerinin söz sâhibi olmalarının yolu açılmıştır. Sosyal yapı açısından bir kavram olarak "İstanbul Mevlevîliği" bu çok merkezli görünümle ilgilidir. Bu durum XVIII. yüzyıla geldiğinde müstakil bir üslûbu ve zihniyeti belli eder duruma gelmiştir. Târihî süreklilik açısından, özellikle III. Selim döneminde yoğunlaşan yenileşme çabaları Mevlevîğin yüksek kültür açısından gündemde kalmasını sağlamış ve böylelikle İstanbul'u tarikatın merkezi olmaya doğru itmiş görünmektedir.²²

Siyâsî gelişmeler doğrultusunda şekillenen teşkilatlanma faaliyetlerinin ve bu çerçevede ortaya çıkan târihî tartışmaların dışından bakıldığı zaman, İstanbul Mevlevihâneleri Osmanlı medeniyetinin tanımlayıcı unsurlarından biri olarak siyâsî ve sosyal hayâtın çeşitli seviyelerinde tesir icrâ eden yönlendirici kurumlar olarak temâyüz etmişlerdir. Edebiyat, mûsikî, hat, tezhib, nakkaşlık ve daha birçok sanat dalları mevlevihânelerde meşk edilmiş, bu çerçevede Buhûrîzâde Mustafa İtrî (ö. 1123/1711), Hammâmîzâde İsmâil Dede Efendi (ö. 1262/1846), Nâyî Osman Dede (ö. 1142/1729), Ali Nutkî Dede (ö. 1219/1804), Zekâî Dede (1314/1897), Hüseyin Fahreddin Dede (1329/1911), Abdülbâkî Nâsır Dede (ö. 1236/1821), Atâullah Dede (ö. 1328/1910), Dellâlzâde Hâfız İsmâil Efendi (ö. 1285/1869), Mehmed Celâleddin Dede (ö. 1326/1908), Ahmed Avni Konuk (1871-1938) gibi Mevlevî bestekâr ve mûsikîşînâslar İstanbul Mevlevihânelerinde yetişmişlerdir. Bu bakımdan, Konya her ne kadar mânevî merkez olma vasfına sâhipse de Mevlevî mûsikîsinin merkezi İstanbul'dur. Nitekim XVIII. yüzyılda Galata Mevlevihânesi şeyliği de yapmış olan Nâyî Osman Dede mûsikî nazariyatı üzerine eğilerek farklı bir birikim ortaya koymuş; daha sonra Abdülbâkî Nâsır Dede Yenikapı Mevlevihânesi'ndeki çalışmaları sonucu geliştirdiği nota sistemiyle mûsikî tekniğinin müstakil bir araştırma alanı hâline gelmesini sağlamıştır.²³

22 Işın, "Mevlevîğin Toplumsal Tarihi", s. 57-61.

23 Bârihüdâ Tanrıkorur, "Türk Kültür ve Mimarlık Tarihinde Mevlevihâne'nin Yeri ve Önemi", *III. Millî Mevlânâ Kongresi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yay., 1988, s. 61-71; Çinuçen Tanrıkorur, "Osmanlı Mûsikisinde Mevlevî Âyini Besteciliği", *Osmanlı-Kültür ve Sanat*, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, X, 707-721; Ömer Tuğrul İnançer, "Mevlevî Musikisi ve Sema", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, V, 420-422.

Mevlevî geleneğin doğrudan katkı yaptığı sahalardan biri de şiir ve edebiyattır. Nitekim İstanbul Mevlevîhânelerinde yetişmiş olan Şeyhülislâm Bahâî (ö. 1064/1654), Cevrî (ö. 1065/1654), Fasîh Ahmed Dede (ö. 1111/1699), Neşâtî (ö. 1085/1674), Münecimbaşı Ahmed Dede (ö. 1113/1702), Enîs Receb Dede (ö. 1147/1734), Nef'î (ö. 1044/1635), Nâilî (ö. 1077/1666), Sâkıb Dede (ö. 1148/1735), III. Selim (ö. 1223/1808) ve Şeyh Gâlib (ö. 1213/1799) gibi Osmanlı şiirinin önde gelen sîmâları Mevlevî yâhud Mevlevî muhibbidir. Esrâr Dede (ö. 1211/1797), Hasan Nazif Dede (ö. 1277/1861), Hâlet Efendi (ö. 1238/1823), Şeref Hanım (ö. 1277/1861), Leylâ Hanım (ö. 1263/1847), Zîver Paşa (ö. 1278/1862), Tâhirü'l-Mevlevî (1877-1951) ve daha birçokları gibi toplumun farklı kesimlerinden kimseler şiir zevkini ve ilhâmını Mevlevî muhitleri içerisinde elde etmişlerdir.²⁴ Dolayısıyla mevlevîhâneler İstanbul'un edebiyat ve mûsikî çevreleri tarafından XVII. yüzyıldan itibaren teveccüh gösterilen, yüksek kültürün temsilcileri tarafından himâye edilen, ilgili birikimin çok yönlü bir biçimde aktarıldığı merkezler olarak faaliyet yürütmüşler, birçok sanatkâr buralarda yetişmiş veya bu mekanlarla bir şekilde irtibatlanmışlardır. Bu açıdan Mevlevîlik, saray çevresinden devlet-i aliyyenin ücra köşelerine kadar toplumun pek çok kesimiyle doğrudan veya dolaylı ilişkiler içinde bulunmuş, ciddî bir disiplin içinde aktarılan üslupla edebiyatın ve mûsikînin estetik bir seviyede işlenmesine ve paylaşılmasına imkân sağlamıştır.²⁵ Sâdece Galata Mevlevîhânesi, dört yüz otuz yıllık faaliyet süresinde yetmiş kadar dîvân sâhibi şâir yetiştirmiştir. Bu durum "İstanbul Mevlevîliği" ifâdesinin aynı zamanda edebî ve tasavvufî bir muhtevâ taşıdığını göstermesi bakımından önemlidir.²⁶

24 Mevlevîliğin Osmanlı şiirine katkıları ve sanat hayatındaki tesirinin göstergeleri için bk. Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 441-465; Nilgün Açık, *Divan Edebiyatı'nda Mevlevîlik Etkisi ve Mevlevî Şâirler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi SBE, 2002, s. 154-325; Necip Fazıl Duru, *Mevlevî Şâirlerin Şiirlerinde Mevlevîlik Unsurları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi SBE, 1999, s. 13-24.

25 Mevlevî muhitler tarafından ortaya konmuş estetik unsurlar hakkında bk. Şahabettin Uzluç, *Mevlevîlikte Resim Resimde Mevlevîler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1957, s. 45-81; *Saltanatın Dervişleri Dervişlerin Saltanatı*, s. 116-274.

26 Nitekim Tanpınar şöyle söyler: "[Mevlevîlik] teşrifâtı, nezâketi, terbiyesi, sülûkûn ve âyinin erkânı tıpkı mûsikîsi gibi daha sonraki zamanın, Osmanlı devrinin ve biraz da İstanbul'undur. Ve şüphesiz ki kültürümüzün en yüksek tarafıdır. Bir medeniyetin çiçeği olan ve ona hiç belli etmeden şekil veren terbiye ve nezâketten, duyma şekline kadar hüviyetimizin birçok taraflarını o idâre etmiştir. Mevlevîlik ne tevâzu ve mahviyeti, ne de hangi mertebede olursa olsun itibârı kabul eder. Eşitler arasında geçen bir mâcerâdır. Ve bu eşitlik sâde tarikatın

IV. İsmâil Rusûhî Ankaravî ve Şeyh Gâlib Örneğinde Galata Mevlevihânesi'nin Kültürel Hayata Etkisi

Bulunduğu yer dolayısıyla Beyoğlu Dergâhı, Galata Âsitânesi, Galata Hânkâhı, Hânkâh-ı Bâb-ı Kule, Kulekapısı Mevlevihânesi; bânisi dolayısıyla İskender Paşa Zâviyesi ve Tekye-i İskenderî; Şeyh Gâlib'e nisbetle Gâlib Dede dergâhı gibi isimlerle anılan Galata Mevlevihânesi Fâtih Sultan Mehmed ve II. Bâyezid devri devlet adamlarından İskender Paşa tarafından kendisine âit bir av çiftliği arâzisi içerisinde 897/1491'de inşâ ettirilmiş olup İstanbul'daki ilk Mevlevî âsitânesi olma özelliğine sâhiptir.²⁷ Genelde İstanbul Mevlevîliğinin özelde ise Galata Mevlevihânesinin târihinde İsmâil Rusûhî Ankaravî'nin irşâd faaliyetleri bir dönüm noktasını teşkil eder. Nitekim kuruluşundan Ankaravî'nin şeyh oluşuna kadar geçen yüz yirmi yıllık zaman dilimi içerisinde müessesenin İstanbul merkezli tasavvufî unsurlar açısından öne çıkan bir tarafı olduğu söylenemezken Ankaravî'nin şeyhliği ile başlayan dönem hem Mevlevîliğin İstanbul'da yerleştiği hem de Galata Mevlevihânesi'nin Osmanlı ilim ve edebiyat hayâtına doğrudan tesir bıraktığı bir devreyi ifâde eder. Burada Ankaravî'nin dergâhta odaklanan ve Kalenderî-Melâmî meşrebin ağırlıklı olduğu tasavvufî tavra yeni bir çehre kazandırmasının, ayrıca İbnü'l-Arabî sonrasında gelişen tasavvuf lugaççesiyle Mevlevî kültürünü ilişkilendirmesinin payı oldukça büyüktür. Dolayısıyla hem kurumun hem tarikatın İstanbul'daki târihinde Ankaravî'nin şeyhliği belirleyici olmuştur.²⁸

Ankaravî öncesinde Ulu Ârif Çelebi ve Dîvâne Mehmed Çelebi gibi Mevlevîlik târihinde daha çok Kalenderî-Melâmî çizgiyi temsil eden sûfilerin şekil verdiği üslup, Ankaravî'nin faaliyetleriyle birlikte yeni bir tarzı bünyesine katar. Kronolojik açıdan kısaca özetlemek gerekirse; Galata Mevlevihânesi'nde bir müddet şeyhlik yapan Dîvâne Mehmed Çele-

inde değil, dışında da hükmünü sürer." Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1969, s. 100.

27 Mevlevihâneyle ilişkin burada ayrıntısına girmeyeceğimiz târihî bilgiler için bk. Tanrıkorur, *Türkiye Mevlevihânelerinin Mimârî Özellikleri*, II, 338-388; İsmâil Ünver, "Galata Mevlevihânesi Şeyhleri", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı: 14, 1994, s. 195-219; Küçük, *age*, s. 79-100; Can Kerâmetli, *Galata Mevlevihânesi Divan Edebiyatı Müzesi*, İstanbul 1977, s. 15-19; Server Dayıoğlu, *Galata Mevlevihânesi*, İstanbul: Yeni Avrasya Yay., 2003, s. 52-169; Baha Tanman, "Galata Mevlevihânesi", *DİA*, XIII, 317-321; Yavuz Özdemir, *Galata Mevlevihânesi Müzesi Koleksiyonlarının Çağdaş Müzecilik Anlayışı İçinde Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), YTÜ SBE, 2010.

28 Semih Ceyhan, *İsmâil Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi SBE, 2005, s. 95-111.

bi, yerine İskender Paşa'nın kâtiplerinden Safâyî Dede'yi (ö. 940/1543) halife bırakmış, ardından *Sevâkıb* tercümesi ile şöhret bulan Mesnevîhân Mahmûd Dede (ö. 1010/1602) bu makâmda postnişinlik yapmıştır. III. Murad'ın pâdişahlığına denk gelen bu dönemde, Şem'î'nin (ö. 1011/1603) *Mesnevî*'yi şerhetmesi²⁹ ve Mahmud Dede'nin *Sevâkıb*'ı tercüme etmesi³⁰ aslında Mevlevîliğin İstanbul'daki faaliyetlerinin kökleştiğinin de bir belgesidir. Bu arada çelebiler arasında yaşanan çekişme dolayısıyla bir müddet münhal kalan mevlevîhâne, Evliyâ Çelebi tarafından meczubluk âlâmetleri taşıyan bir kimse olarak anlatılan Abdî Dede'nin şeyhliğiyle yeniden faaliyete başlar. Sonrasında Ankaravî'nin şeyhliğiyle Mevlevîliğin Galata'daki seyri kendine farklı bir mecrâ bulmuştur.³¹

İsmâil Rusûhî Ankaravî, kendi dönemine kadar yerleşmiş gözükten Kalenderî-Melâmî tavrı taklidle niteleyip mevcut tavırlara tenkit yönelterek işe başlamıştır. Nitekim bir tür tasavvuf ilmihâli olarak te'lif ettiği *Minhâcü'l-Fukarâ*'nın mukaddimesinde şöyle diyecektir:

“Bu kitâb-ı şerîfin tasnîfine bâis ve bâdî ve bu mecmûa-i latifenin te'lîfine illet-i gâî oldur ki... ol vakitte ki, irşâd-ı fukarâ ve ahbâb ile me'mûr oldum ve 'el-me'mûru ma'zûrun' mucibince hasbe'l-makdûr onların irşâd ve terbiyesine cell-i himmetim masrûf ve mahsûr kıldım. Gördüm ki, ekser hey'etimizde ve şekil ve sûretimizde olan fukarâ, ol sultânü'l-evliyâ ve burhânü'l-asfiyâ ve unvânü'l-etkiyâ, ya'ni Mevlânâ ve mevle'l-ârifin hazretlerinin zâhib olduğu tarîka-i aliyeye muhâlif gitmiş ve tarîka-i Mevleviyye onu zu'm etmiş, her biri ol hazretin kelimât-ı kudsiyyesiyle meşreb ve mezheblerine hüccet kılıp varta-i ibâhata yetmiş, kimisi tebdîl-i şekil li-ecli-ekl eylemiş ve ni'met-i sülûkden ve lezzet-i su'lûkden bî-behre kalmış; ve ba'zısı dahi ilim ve ma'rifetden şecer-i bilâ-semer gibi hâli' olup şeriat ve tarikatı bilmemiş ve âdâb ve erkân nedir duymamış; ve ba'zılar dahi gerçi bu zikir olunan sıfatlardan terakkî edip ilim ve ma'rifet tahsil kılmış ve âdâb-ı şeriat ve tarikata min-vechin vâkıf olmuş; lâkin nefis ve şeytân, tevhid-i ef'âl yüzünden ve evliyânın vahdet-âmiz olan sözünden onlara ruhsat bulup onları çâh-ı ibâhat ve ilhâda salmış ve bu cümlelerin meyânında bir gürûh-ı pür-şükûh dahi var ki, bu zikrolunan sıfatlardan muarrâ ve bu takrîr kılınan hâletlerden müberrâdır, akîdeleri pâk ve derûnları

29 Şem'î'nin *Mesnevî* şerhini pâdişâhın isteği üzerine yapması hakkında bk. Şeyda Öztürk, *Şem'î Efendi ve Mesnevî Şerhi*, İstanbul: İSAM Yay., 2011, s. 124-126.

30 Mahmud Dede ve eseri hakkında bk. Ali Temizel, *Mevlânâ, Çevresindekiler, Mevlevîlik ve Eserleriyle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler*, Konya: Selçuk Üniversitesi Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2009, s. 19-23; Küçük, *age*, s. 90.

31 Ankaravî'ye kadarki postnişinlerin isimleri için bk. Küçük, *age*, s. 82.

nûr-i ilim ve ma'rifetle tâbnâk, fakr ve kanâatle mütehallık ve ibâdet ve riyâzetle mütehallık olmuşlar ve enbiyâ ve evliyânın buyurduğunu bilâ-te'vîl alâ-mukteza'n-nefs ihtiyâr kılmışlar. Ammâ bu sınıfın dahi ba'zısı merâtib-i sülûkden ve meşârib-i su'lûkden ve dekâyık-i tarikat ve hakikatden ve hakâyık-i ilm ve mâ'rifetden bî-haber kalmışlar. Hemân ol Hazret'in *Mesnevî-i Şerîf*'de buyurduğu nazmın zâhirine ve bir mikdâr derûnuna fürce bulmuşlar... Bu husûsda bildiğim ilimden sâmit olmayı hayır görmedim ve bunlara bu var-talardan haber vermemeyi mürüvvet ve fütüvvet bulmadım.³²

Ankaravî'nin bu satırları, fiilen Mevlevîliğin iç târihini ilgilendirmekte olup Galata Mevlevihânesi özelinde melevvihâne kurumunun hüviyeti-ne dâir farklı bir düzen arayışına işâret eder. Çünkü bu satırlarda Dîvâne Mehmed Çelebi'de zirveye ulaşan ve sonrasında taklidle sıradanlaşan ilk dönemin Kalenderî yönü baskın Mevlevîlik tipi, buna bağlı olarak sülûkün ihmâlini berâberinde getiren cezbenin özellikle selefi Abdî Dede ile somutlaşan neticeleri dolayısıyla kendine kadar gelen mîrâsı yeniden değerlendirmek denemesi vardır. Tarikat içi bu değerlendirme ve tenkidler, fiilen tarikatın târihteki tezâhürlerine dönük olup bu açıdan Ankaravî'nin yaptığı Galata Mevlevihânesi özelinde yeni bir Mevlevî kimliğini inşâ teşebbüsü sayılabilir. Böylelikle Mevlevîliğin, âdâb-erkân ve seyr u sülûk üslûbu açısından hem şeriat-tarikat dengesini gözeten hem de hakikat-mârifet mertebelerini belli bir sistem içerisinde sunan bir yapıya kavuşması gerçekleşmiştir.³³ Ankaravî'nin *Minhâcü'l-Fukarâ* isimli eseri onun ortaya koyduğu bu çabanın haritası niteliğindedir.³⁴ Çünkü bu eserinde Ankaravî; uhdesindeki dervişlere yol göstermeyi, tarikatın âdâb-erkânını diğer tasavvuf yollarının ana fikirleriyle irtibâta geçirmeyi, tarikat içi hiyerarşinin anlamını ortaya çıkarmayı, genelde tasavvufa, özelde Mevlevîliğe dönük ithâm ve tenkitlere yer yer cevaplar geliştirmeyi amaç edinmiştir. Dolayısıyla eser sülûkün mâhiyeti için bir kaynak olma hüviyeti taşır, bu yüzden yalnızca Mevlevî çevreler tarafından değil diğer sûfî muhitler için bir başvuru metni hâline gelmiştir. *Minhâcü'l-Fukarâ*'da Ankaravî tarafından *Mesnevî* ve Mevlevî kültürü ile *Menâzilü's-sâirîn*, *Fütühât-ı Mekkiyye*, *Avârifü'l-maârif* ve *Hikem-i Atâiyye* gibi tasavvuf metinleri arasında süreklilik ve açıklayı-

32 İsmail Rusûhî Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukara*, haz. Safi Arpağuş, İstanbul: Vefa Yay., 2008, s. 20-21.

33 Ceyhan, *İsmâil Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, s. 106-111

34 Eserin içeriğine dâir sistematik bir okuma denemesi için bk. Alberto Fabio Ambrosio, *Bir Mevlevînin Hayatı-17. Yüzyılda Süflük Öğretisi ve Âyinleri*, trc. Ayşe Meral, İstanbul: Kitap Yay., 2012, s. 99-174.

çılık ilişkisi kurularak yukarıda sözünü ettiğimiz misyon fazlasıyla yerine getirilmiştir.³⁵ XVII. yüzyıl Osmanlı dünyasının Kadızâdeliler örneğinde tasavvuf karşıtı bir sosyal hareketlilik yaşadığı dikkate alınırsa onun te'liflerinin tarikat kültürünün sürekliliğini sağlamaya dönük katkıları daha net anlaşılacaktır.³⁶

Galata Mevlevihânesi'ni Osmanlı dönemi tasavvuf târihi için dikkate değer kılan bir diğer husus, yine Ankaravî'nin *Mesnevî* üzerine yazdığı *Mecmûatü'l-letâif ve Matmûratü'l-maârif* isimli şerhin tedâvülünde kendini gösterir. Aslında bu eser Ankaravî'nin *Mesnevî*'ye dönük mesâisinin zirvesidir. Çünkü onun *Simâtü'l-mukînîn*, *Cenâhu'l-ervâh*, *Câmiu'l-âyât*, *Fâtihu'l-ebiyât*, *Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî*, *Nisâb-ı Mevlevî* ve *Tuhfetü'l-berere* gibi eserleri hep *Mesnevî*'nin bir yönüne, meselâ anlaşılması güç ibârelerine, ihtivâ ettiği âyet ve hadislere, müstakil konularına ya da bazı konu başlıkları altında tasnif edilebilecek beyitlerine dönük te'liflerken *Mecmûatü'l-maârif*, tüm bu ilgi ve uğraşların neticesi olarak *Mesnevî*'nin tümünü kuşatan bir mâhiyette ortaya konulmuştur.³⁷ Kendisinden önceki şerhlere nisbetle daha yoğun bir tasavvufî muhtevâ sunan, ayrıca *Mesnevî*'yi "ilm-i tahkik" noktasında değerlendirerek ele alan bu eseriyle Ankaravî, İbnü'l-Arabî ve sonrasındaki üslûbu Mevlânâ'nın mazmunlarıyla içiçe katmış, böylece *Mesnevî*'yi seyr u sülûk meseleleri ve hakikat mevzûu içerisinde değerlendirebilme imkânını muhâtabına sunmuştur.³⁸ Bu sebeptendir ki sonraki dönemlerde belli mahfillerde *Mesnevî* okutmanın artık Ankaravî'nin tarzı üzere olması gerektiğine dönük bir kabûl oluşmuş ve *Mesnevî*hânlık icâzetnâmelerine "eserin İsmâil Ankaravî'nin anlayışı ve meşrebiyle okunması ve okutulması" şartı konulmuş, bu da esere farklı bir hüviyet kazandırmıştır.³⁹ Kütüphâne kayıtlarında en fazla *Mesnevî*

35 *Minhâcü'l-Fukarâ*'nın kaynakları ve mâhiyeti için ayrıca bk. Erhan Yetik, *İsmâil-i Ankaravî -Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: İşaret Yay., 1992, s. 123-143; Ceyhan, *İsmâil Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, s. 191-200;

36 İlgili tartışmalar ve tasavvufî sonuçları hakkında bk. Ambrosio, *age*, s. 20-49.

37 Bu risâlelerin mâhiyeti ve *Mecmûatü'l-letâif*'in bunlar içerisindeki yeri için bk. Ceyhan, *İsmâil Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, s. 161-191, 285-370; Ahmet Tanyıldız, *İsmâil Rusûhi-yi Ankaravî Şerhi-i Mesnevî (Mecmûatü'l-letâyif ve Matmûratü'l-maârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE, 2010, s. 37-54.

38 Eserin bu yönü hakkında bk. Ceyhan, *İsmâil Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, s. 299-320.

39 İlgili icâzet örnekleri için bk. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 407-408; Mehmet Ziyâ, *Yenikapı Mevlevihânesi*, haz. Murat A. Karavelioğlu, İstanbul: Yeditepe Yay., 2005, s. 137-138.

şerhi nüshasının Ankaravî'ye ait olması, özellikle tüm Mevlevihâne kütüphanelerinde eserin yer bulması bu benimsemenin bir başka göstergesidir. Böylelikle Ankaravî yirmi iki yıl süren postnişînlik vazîfesi ve te'lif faaliyetleriyle tarîkatın yalnızca İstanbul'da değil Osmanlı coğrafyası ölçeğinde yer bulmasını sağlamış, her ne kadar âile ve hânedânlık zemîninde bir mîras bırakmamışsa da eserleri ve fikirleriyle kendinden sonraki yüzyılda Kutb-i Nâyî Osman Dede (ö. 1142/1729) ve Şeyh Gâlib gibi zirve isimlerin yolunu hazırlamıştır.

Galata Mevlevihânesinin İstanbul'un tasavvufi-edebî hayâtına ve tasavvuf târihine yaptığı katkılar açısından bir diğer önemli figür de Şeyh Gâlib künyesiyle bilinen Mehmed Es'ad Dede'dir. Çünkü XVIII. yüzyıl sonuna doğru, artık Galata Mevlevihânesi'nin eski önemini yitirmeye başladığı ve III. Selim'in yüzyıl boyu süren yeni arayışları işlerliğe koyma çabalarının ivme kazandığı bir zaman diliminde Şeyh Gâlib farklı bir canlanmaya kaynaklık edecektir.⁴⁰ Ankaravî ile aynı türbede medfûn bulunan ve Ankaravî ile benzer şekilde mevlevihânenin târihinde bir başka dönüm noktası olan, Mevlevî âdâberkânına ve *Mesnevî*'ye dâir eserler veren, ancak *Hüs ü Aşk* ve *Divân*'ıyla bir bakıma Ankaravî'nin tasavvufi te'lif târihinde ortaya koyduğu hareketliliği Osmanlı şiir târihinde gerçekleştiren Şeyh Gâlib, Mevlevîliğin modernleşmenin başlangıç dönemindeki durumunu tanımak açısından anahtar bir şahsiyettir.⁴¹

40 Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, s. 273.

41 Hayâtı ve tesirleri hakkında bk. Sâdeddin Nüzhet Ergun, *Şeyh Galib*, İstanbul: Bozkurd Matbaası, 1935, s. 9-52; Beşir Ayvazoğlu, *Kuğunun Son Şarkısı*, İstanbul: Kapı Yay., 2006, s. 11-111; Muhsin Kalkışım, "Şeyh Galib", *DİA*, XXXIX, 54-57; Ekrem Işın, Şeyh Gâlib'in doğduğu ve yetiştiği muhîte dâir şu değerlendirmelerde bulunur: "Şeyh Gâlib, İstanbullu şeyh âilelerinin Mevlevî organizasyonu içinde söz sâhibi oldukları bir dönemde yetiştiği halde, fiilen bir mevlevihâne de meşihat görevi almamış bir âileye mensuptur. Babası Mustafa Reşid Efendi, Kasımpaşa Mevlevihanesi postnişîni Mûsâ Sâfi Dede'nin dervişidir. Oğluna Melâmî meşrep Mevlevîlik anlayışını mîras bırakmış, Şeyh Gâlib de bu tasavvuf neş'esini, Yenikapı Mevlevihânesi postnişîni Ali Nutkî Dede'ye intisâb ederek sürdürmüştür. Ali Nutkî Dede, III. Selim döneminin karizmatik bir figürüdür. Temsil ettiği Mevlevîliğin kültürel zemîninde, kökeni Sarı Abdullah'a kadar uzanan Melâmî mistisizmi yatar. Bu mistisizm Lâle Devri'nde, başta La'lizâde Abdülbâki olmak üzere Nakşbendilikle kaynaştırılmış, Sadrâzam Dâmad İbrâhim Paşa'nın himâyesinde şekillenen ve aralarında şâir Nedim'in de bulunduğu aydın zümrenin elitist ideolojisi olarak gelişmiştir. Nitekim Ali Nutkî Dede'nin yanı sıra Şeyh Gâlib'e ders veren Nakşbendî şeyhi Neş'et Süleyman Efendi de bu ekole mensuptur. Şeyh Gâlib'in kültürel dünyasını kuşatan bu mistik figürlerin etkisi, onun daha sonra 18. yüzyıl başlarında La'lizâde Abdülbâki tarafından şekillendirilen elitist tasavvuf çevresinin bir örneğini, aynı yüzyılın sonlarında Galata Mevlevihânesi'nde oluşturmasına yol açacaktır. Aralarında Esrar Dede'nin de bulunduğu bu aydın Mevlevî zümresi, siyâsî açıdan III. Selim

Nitekim Şeyh Gâlib, Ankaravî ile kendi arasında bir bağ kuracak, ona ithâfen iki kaside yazacak⁴² ve şöyle diyecektir:

*Şimdi Gâlib feyz-i Mevlânâ ile
Hamdülillâh şâd u hurremdir gönül
Hazret-i şârih-i Rusûhî'nin bu gün
Dersine şâkird-i mülhemdir gönül*⁴³

Çok yönlü bir kişiliği olan Şeyh Gâlib, Mevlevî âdâb-erkânının tespiti açısından önem taşıyan Köseç Ahmed Dede'nin (ö. 1191/1777) *et-Tuhfetü'l-behiyye fi't-tarîkati'l-Mevleviyye* adlı eserine 1789 yılında yazdığı *es-Sohbetü's-sâfiye* isimli ta'likâtı ile tarîkatın kendi iç târihinde bir yer edinir.⁴⁴ Ardından Yûsuf Sineçâk Dede'nin (ö. 953/1546) bir hulâsa olması için *Mesnevî*'den seçtiği 366 beyitten oluşan *Cezîre-i Mesnevî*'sini şerh ederek ilgili geleneği sürdüren bir faaliyet ortaya koyar.⁴⁵ Ayrıca Esrâr Dede'nin (ö. 1211/1797) te'lifâtından *Tezkîre-i Şuarâ-yı Mevleviyye*'nin taslağı da Şeyh Gâlib'e âit olup bu eser Mevlevîliğin edebî hâfızasının tesbîti açısından oldukça kıymetlidir.⁴⁶ Ancak ona edebiyat târihinde büyük bir mevki kazandıran eserleri *Hüsn ü Aşk*'i⁴⁷ ve *Dîvân*'ıdır. Özellikle *Hüsn ü Aşk*, dönem edebiyâtının içinde olduğu taklide karşı, mevcut müktesebâtın kuru kuruya tekrârına yönelik tenkitleriyle dikkat çeker. Şeyh Gâlib, bu eseriyle Nedîm gibi temsilcilerin elinde en güçlü örneklerini veren lirizmin ve Nâbî'de tezâhür ettiği şekliyle hikemî üslûbun dışına çıkan, klasik şiirin bıraktığı mazmunları kullanmakla berâber alışılmışın ötesine taşan ve kendisinden sonraki edebî tarzlara ilhâm veren bir tavır ortaya koyar.⁴⁸

reformlarının da destekçisidir." İşin, "İstanbul'da Mevlevîlik: Bir İmparatorluk Tarikatı Üzerine Toplumsal Tarih Notları", s. 35-36.

42 Şeyh Gâlib, *Dîvân*, haz. Naci Okçu, Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yay., 2013, s. 62-64 (kaside: 9-10).

43 Şeyh Gâlib, *Dîvân*, s. 493 (gazel: 226).

44 İlgili eserler için bk. Trabzonlu Köseç Ahmed Dede, *et-Tuhfetü'l-behiyye fi't-tarîkati'l-Mevleviyye Tercümesi-Zâviye-i Fukarâ*, haz. Ali Üremiş, Konya: Serander 2008.

45 Eserin muhtevâsı hakkında bk. Şeyh Gâlib, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, haz. Mehmet Atalay-Turgut Karabey, Konya: Büyükşehir Belediyesi Yay., 2007.

46 Esrar Dede, *Tezkîre-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, haz. İlhan Genç, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., 2000.

47 *Hüsn ü Aşk*'in te'lif bakımından orijinal unsurlarının tespiti için bk. Necmettin Türinay, "Klasik Hikâyenin Son Merhalesi: Hüsn ü Aşk", *Şeyh Galib Kitabı*, haz. Beşir Ayvazoğlu, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Yay., 1995, s. 87-122.

48 Tanpınar'ın değerlendirmesiyle: "Gâlib'in bâzı musammatları bütün unsurları eski olmasına

Bunda klasik şiir estetiğinin kendi içinde bir dönüşüm geçirerek yeni bir terkibe ulaşmasıyla teşekkül eden *sebk-i hindî* tarzının şâir muhayyilesine sunduğu imkânları Şeyh Gâlib'in değerlendirerek mânâyı hem girift hem zarif bir şekilde sunup yeni mazmunlarla zenginleştirmesinin payı vardır.⁴⁹ Bu üslûbun son güçlü temsilcisi sayılan Şeyh Gâlib *Hüsn ü Aşk*'in sonunda yer alan "Fahriyye-i Şâirâne"de şiirdeki iddiasını şöyle dile getirir:

*Tarz-ı selefe tekaddüm etdim
Bir başka lûgat tekellüm etdim
Zannetme ki şöyle böyle bir söz
Gel sen dahi şöyle böyle bir söz
Gördün mü bu vâdî-i kemîni
Dîvan yolu sanma bu zemîni
Engüşt-i hatâ uzatma öyle
Beş beytine bir nazîre söyle
Gencînede resm-i nev gözetdim
Ben açdım o genci ben tükettim
Esrârını Mesnevî'den aldım
Çaldım velî mîrî malı çaldım
Çok görme bu hikmet-i beyânım
Tevfike havâle eyle cânım⁵⁰*

Hüsn ü Aşk'taki bu ve benzeri beyitler, söz söyleme imkânlarına son noktanın konulmadığını muhâtaplarına anlatmak isteyen ve dolayısıyla kendi dönemine tenkitler yönelten Şeyh Gâlib'in "feyyâz-ı suhân" diye vassfettiği Allah'ın söze feyiz verişini müşâhede etme arzusunun ve aray-

rağmen hakikaten yeni bir lirizmin peşinde görünürler. Öyleki *Hüsn ü Aşk*'daki ve *Dîvân*'daki tardiyeler, bir iki müessedesle berâber yeninin kapısında hissini bırakırlar... Gâlib'in musamatlarla yapmaya çalıştığı geniş nefesli ve hamleli şiir tecrübesi ve yine onun tesiriyle hızını arttıran Mevlevî ve tasavvufî ilhâm... bazı büyük XVIII. asır şâirlerinde -Nedîm, Gâlib-, şiirimizin esas vasfı olan yüksek artizana, şâirlerimizin kullandıkları itibârî dili son mükemmellik hadlerine vardırma için sarf ettikleri gayret sâyesinde elde ettikleri zevk asâleti, teksif kudreti, plastik ve müzikal kaymetler bu boşluğu örtüyor, değişen ve dâimâ mükemmele giden söyleyiş, hiç değişmeyi ve tekrâr edeni az çok örtüyordu." Ahmed Hamdi Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yay., 2012, s. 42, 89-90.

49 *Sebk-i hindî*nin Türk edebiyâtındaki yeri ve Şeyh Gâlib'in bu üsluptaki mevki hakkında bk. Cafer Mum, "Sebk-i Hindî", *Türk Edebiyatı Tarihi*, ed. Talat Halman vd., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2007, II, 371-394.

50 Şeyh Gâlib, *Hüsn ü Aşk*, haz. M. Nur Doğan, İstanbul: Ötügen Yay., 2002, s. 402-406 (beyit: 2010-2022).

şının göstergesi olarak okunmalıdır.⁵¹

Beri taraftan Şeyh Gâlib XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, yâni devlet-i aliyyenin ekonomik ve siyâsî bağımlılıkları sebebiyle yüzünü Batıya çevirdiği bir zaman diliminde yaşamıştır. Onun postnişinlik yıllarını içine alan 1789-1807 târihleri arasındaki on sekiz yıllık dönem, Osmanlı idâresinin yeniden yapılanma çabalarının bir neticesi olarak “nizâm-ı cedîd” diye anılacaktır. III. Selim’in saltanatına denk gelen bu süreçte, tarîkatın sembolik merkezi sayılan Konya’nın onaylamamasına rağmen Galata Mevlevîhânesi’nin yenileşme faaliyetleri içinde aktif bir rol üstlendiği görülür. Bu dönemde özellikle Şeyh Gâlib’in çelebilik makâmından değil de saraydan yana tavır alması İstanbul Mevlevîliğinin kurumsal yönden bağımsızlaşmasını, dolayısıyla XIX. yüzyılda yaşanan Tanzîmât ve Meşrûtiyet süreçlerinde ağırlıklı olarak yenileşmeden yana tavır ortaya koymasını mümkün kılmıştır.⁵² III. Selim’in Mevlevî mûsikîsine yaptığı katkılar, mevcut mevlevîhânelerin îmarına dönük faaliyetleri, ilâveten şehzâdeliğinden beri tanıyıp ilgi gösterdiği Şeyh Gâlib’e gösterdiği yakınlık İstanbul Mevlevîlerinin yenileşme sürecindeki rollerini arttıran unsurlar arasındadır. Nitekim Mevlânâ’nın sandukası için pâdişah tarafından hazırlatılan örtü sebebiyle Şeyh Gâlib şu beyti söylemiştir:

*Müceddid olduğu Sultan Selim’in dîn ü dünyâya
Nümâyândır bu nev puşidesinden kabr-i Monla’ya*

Burada pâdişâhın Mevlevîliği himâye edişine ve sâhip olduğu tecdid misyonuna aynı beyit içinde yer verilmesi, tarîkatın saraydan ve sarayın da tarîkattan beklentilerini göstermektedir. Şeyh Gâlib’in divânında önceki pâdişâh I. Abdülhamid için söylenmiş bir kasîde bulunmazken III. Selim’e ithâfen şeyhliği müddeti içerisinde söylenmiş on kasîdesinin bulunması ve pâdişâhın ona âit şiirlerden besteler yapması bu siyâsî alışverişin kültürel tezâhürlerinden sayılabilir. Eski şiirde idârecilerin medhi için yazılmış yüzlerce benzeri örnek mevcutsa da Şeyh Gâlib’in yazdıkları pâdişâhın

51 Makâle sınırları içerisinde ayrıntısına girmediğimiz bu hususların kapsamlı bir biçimde ele alınışı için bk. Victoria R. Holbrook, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, trc. Erol Köroğlu-Engin Kılıç, İstanbul: İletişim Yay., 1998.

52 Nitekim XIX. yüzyıl Galata Mevlevîhânesi şeyhlerinden Atâullah Dede’nin (1842-1910) biyografisi bu dönüşümün belgesi niteliğindedir. Bk. Thierry Zarcone, “Şeyh Mehmed Atâullah Dede ve Galata Mevlevîhânesi: Doğu-Batı Arasında Entelektüel ve Tinsel Bir Köprü” *Saltanatın Dervişleri Dervişlerin Saltanatı*, s. 58-75.

yenilikçi yönüne hitâb ettiği için onun medhiyeleri ilgili örneklerin târihi açısından da orijinallik arz etmektedir.⁵³

V. Sonuç

Mevlevîlik -tasavvuf târihindeki benzerlerinde olduğu gibi- bir yandan klasik tasavvufî mîrâsı sâhiplenen, diğer yandan o mîrâsı farklı biçimlerle zenginleştirerek yeniden üreten bir tarîkattır. İstanbul Mevlevîliği ifâdesi ise, öncelikle tarîkatın kendi târihiyle ilgili olup Mevlevîğin hânedânlık şeklinde öne çıkan yapılanma biçiminin İstanbul'daki sosyal-siyasal hareketliliğe bağlı olarak dönüşmüş biçimini anlatır. Ancak bu ifâde yalnızca teşkilattaki dönüşümle sınırlanmaz; eserler ve fikirler yoluyla tarîkatın hânedân içi târihinin dışına çıkarak Osmanlı sûfî muhayyilesini kuşatan, böylece tasavvuf târihi bütününe açılan bir sahaya atıf yapar. Her tasavvufî yapının bir kendi içine dönük, bir de mîrâs aldığı birikimle ilgili uzantıları vardır. Fikir ve öğreti bazında tasavvuf târihi bütünüyle irtibatlanan ya da sanat ve edebiyat târihinin yörüngesine giren örneklere odaklanmak o yapının yalnızca sosyal-siyâsî çevreyle sınırlı kalan etkilerinin ötesine geçmeye imkân verir. Bu maksatla makâlemizde Galata Mevlevihânesi üzerinde kısaca durarak İstanbul Mevlevîliği kavramının tasavvufî ve edebî yönlerine değinmeye çalıştık. Dünyâ görüşü ve düşünce hayâtı açısından Mevlevîlik içerisinde yetişen, ancak kendi iç dâiresi beraberinde dış çevresini de etkisi altına alan İsmâil Rusûhî Ankaravî ve Şeyh Gâlib, İstanbul Mevlevîliğinin kurumlar târihini ve tasavvufî muhayyileyi ilgilendiren her iki yönüne dâir mevcut hâfızaya katkı yapmış simâlardır. Her ikisi de Galata Mevlevihânesi bünyesinde yetişmemiş olmakla birlikte kurumun târihinde kilit rol oynamışlar, tesirleriyle hem Mevlevîğin hem de sûfî muhayyilenin İstanbul özelinde ve tasavvuf târihi genelinde farklı ifâde olanakları bulmasını sağlamışlardır.

53 Şeyh Gâlib'le III. Selim arasındaki münâsebet hakkında bk. Cem Dilçin, *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Kabcacı Yay., 2011, s. 454-501.

Kaynakça

- Açık, Nilgün, *Divan Edebiyatı'nda Mevlevîlik Etkisi ve Mevlevî Şâirler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi SBE, 2002.
- Ambrosio, Alberto Fabio, *Bir Mevlevînin Hayatı-17. Yüzyılda Sûfîlik Öğretisi ve Âyinleri*, trc. Ayşe Meral, İstanbul: Kitap Yay., 2012.
- Ankaravî, İsmail Rusûhî, *Minhâcül-Fukara*, haz. Safi Arpaguş, İstanbul: Vefa Yay., 2008.
- Artam, Goncağül, *Osmanlı Devleti'nde Mevlevî Tarikatının Klasik Öncesi Dönemi-15 ve 17. Yüzyıllar*, İstanbul: Tarih Encümeni Yay., 2007.
- Ayvazoğlu, Beşir, *Kuğunun Son Şarkısı*, İstanbul: Kapı Yay., 2006.
- Azamat, Nihat, "Divane Mehmed Çelebi", *DİA*, IX, 435-437.
- Ceyhan, Semih, *İsmâil Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), UÜSBE, 2005.
- Dayıoğlu, Server, *Galata Mevlevihânesi*, İstanbul: Yeni Avrasya Yay., 2003.
- Dilçin, Cem, *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Kabalcı Yay., 2011.
- Duru, Necip Fazıl, *Mevlevî Şâirlerin Şiirlerinde Mevlevîlik Unsurları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi SBE, 1999.
- Ergun, Sâdeddin Nüzhet, *Şeyh Galib*, İstanbul: Bozkurd Matbaası, 1935.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılap ve Aka Yay., 1983.
- Göyünç, Nejat, "Kalenderhâne Câmii", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı: 34, 1983-84, s. 485-494.
- Holbrook, Victoria R., *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, trc. Erol Köroğlu-Engin Kılıç, İstanbul: İletişim Yay., 1998.
- İşin, Ekrem, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İstanbul: İletişim Yay., 1995.
- _____, "İstanbul'da Mevlevîlik: Bir İmparatorluk Tarikatı Üzerine Toplumsal Tarih Notları", *Saltanatın Dervişleri Dervişlerin Saltanatı*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay., 2010, s. 12-41.
- _____, "Mevlevîliğin Toplumsal Tarihi", *Aşk Ocağında Can Olmak -İnsanlığın Mirası: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2007, s. 49-65.
- _____, "Mevlevîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 1993, V, 422-430.
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2003.
- İnançer, Ömer Tuğrul, "Mevlevî Musikisi ve Sema", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 1993, V, 420-422.
- Kalkışım, Muhsin, "Şeyh Galib", *DİA*, XXXIX, 54-57.
- Kerâmetli, Can, *Galata Mevlevihânesi Divan Edebiyatı Müzesi*, İstanbul 1977.
- Kılıç, Mahmud Erol, "Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri ve Muhyiddin Efendi'nin Tomâr-ı Tekâyâ'sı", *İstanbul Armağanı-Gündelik Hayatın Renkleri*, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., s. 259-274.
- Küçük, Sezai, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul: Simurg Yay., 2003.
- Lewis, Franklin, *Mevlânâ-Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*, trc. G. Çağalı Güven-H. Koyukan, İstanbul: Kabalcı Yay., 2010.
- Mehmet Ziyâ Bey, *Yenikapı Mevlevihânesi*, haz. Murat A. Karavelioğlu, İstanbul: Yeditepe Yay., 2005.
- Mum, Cafer, "Sebki Hindî", *Türk Edebiyatı Tarihi*, ed. Talat Halman vd., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2007, II, 371-394.

- Öngören, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf-Anadolu'da Süfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. yüzyıl)*, İstanbul: İz Yay., 2000.
- Özdemir, Yavuz, *Galata Mevlevihânesi Müzesi Koleksiyonlarının Çağdaş Müzecilik Anlayışı İçinde Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), YTÜ SBE, 2010.
- Öztürk, Şeyda, *Şem'i Efendi ve Mesnevî Şerhi*, İstanbul: İSAM Yay., 2011.
- Sarı, Mehmet-Mustafa Eravcı vd., *Sultan Divânî ve Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniv. Yay., 2003.
- Şeyh Gâlib, *Hüsn ü Aşk*, haz. M. Nur Doğan, İstanbul: Ötüken Yay., 2002.
- _____, *Divân*, haz. Naci Okçu, Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yay., 2013.
- _____, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, haz. Mehmet Atalay-Turgut Karabey, Konya: Büyükşehir Belediyesi Yay., 2007.
- Tanman, Baha, "Âbid Çelebi Tekkesi", *DİA*, I, 308.
- _____, "Galata Mevlevihânesi", *DİA*, XIII, 317-321.
- _____, "İstanbul Mevlevihâneleri", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı: 16, 1994, s. 177-183.
- Tanpınar, Ahmed Hamdi, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yay., 2012.
- _____, *Beş Şehir*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1969.
- Tanrıkorur, Bârihüdâ, *Türkiye Mevlevihânelerinin Mimârî Özellikleri I-III* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Seçluk Ü. SBE, 2000.
- _____, "Mevleviyye", *DİA*, IXXX, 468-475.
- _____, "Türk Kültür ve Mimarlık Tarihinde Mevlevihâne'nin Yeri ve Önemi", *III. Millî Mevlânâ Kongresi*, Konya, 1988, s. 61-72.
- Tanrıkorur, Çinuçen, "Osmanlı Müsikisinde Mevlevî Âyini Besteciliği", *Osmanlı-Kültür ve Sanat*, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999, X, 707-721.
- Tanyıldız, Ahmet, *İsmâil Rusûhi-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmûatü'l-letâyif ve Matmûratü'l-maârif) (I. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Ü. SBE, 2010.
- Temizel, Ali, *Mevlânâ, Çevresindekiler, Mevlevîlik ve Eserleriyle İlgili Eski Harfî Türkçe Eserler*, Konya: Selçuk Üniv. Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2009.
- Trabzonlu Köşeç Ahmed Dede, *et-Tuhfetü'l-behiyye fi't-tarikati'l-Mevleviyye Tercümesi-Zâviye-i Fukarâ*, haz. Ali Üremiş, Konya: Serander 2008.
- Türinay, Necmettin, "Klasik Hikâyenin Son Merhalesi: Hüsn ü Aşk", *Şeyh Galib Kitabı*, haz. Beşir Ayvazoğlu, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Yay., 1995, s. 87-122.
- Uzluk, Şahabettin, *Mevlevîlikte Resim Resimde Mevlevîler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1957.
- Ünver, İsmâil, "Galata Mevlevihânesi Şeyhleri", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı: 14, 1994, s. 195-219.
- Üstüner, Kaplan, "Klasik Türk Şiirinde Mevlevîlik ve Mevlevîlik Etkisi (14. ve 15. yy. Divanlarına Göre)", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 18, 2007, s. 141-152.
- Yetik, Erhan, *İsmâil-i Ankaravî-Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: İşaret Yay., 1992.
- Zarcone, Thierry, "Şeyh Mehmed Atâullah Dede ve Galata Mevlevihânesi: Doğu-Batı Arasında Entelektüel ve Tinsel Bir Köprü", *Saltanatın Dervişleri Dervişlerin Saltanatı*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay., 2010, s. 58-75.